

"KVARTALET'S MARINARKEOLOGISKA FORNMINNESTYP"II:

KUSTLABYRINTER

Längs kusterna i Norden träffar man ofta på stenlagda labyrinter, s k trojborgar. De uppträder som regel i nära anslutning till gamla säsongsfiskeplatser i ytterskärgränden.

Anläggningarna har säkert i många fall använts för förströelse. Det ursprungliga syftet bör dock snarast ha haft att göra med magi. Kanske har man trott sig kunna förbättra fångsten genom att gå i gångarna på rätt sätt. En annan minst lika sannolik förklaring är att man velat tämja vådrets makter genom att vandra i labyrinten. Det ena behöver inte utesluta det andra. Vädret påverkar t ex ofta fiskelyckan. En skrockfull fiskarbefolkning kan mycket väl ha föreställt sig att samma slags magi både haft verkan mot farorna på havet och dessutom kunnat främja en god fångst.

En del traditionsmaterial som belyser denna folketro i kusttrakterna har dokumenterats, men påfallande är hur pass lite som kunnat räddas åt eftervärlden. Delvis kan detta hänga samman med att utövarna av magi varit hemlighetsfulla med sina konster. En annan förklaring kan vara att de ödsliga skären med labyrinter som regel saknat fast befolkning som kunnat bevaka namnskiök, sägner m m in i vår tid.

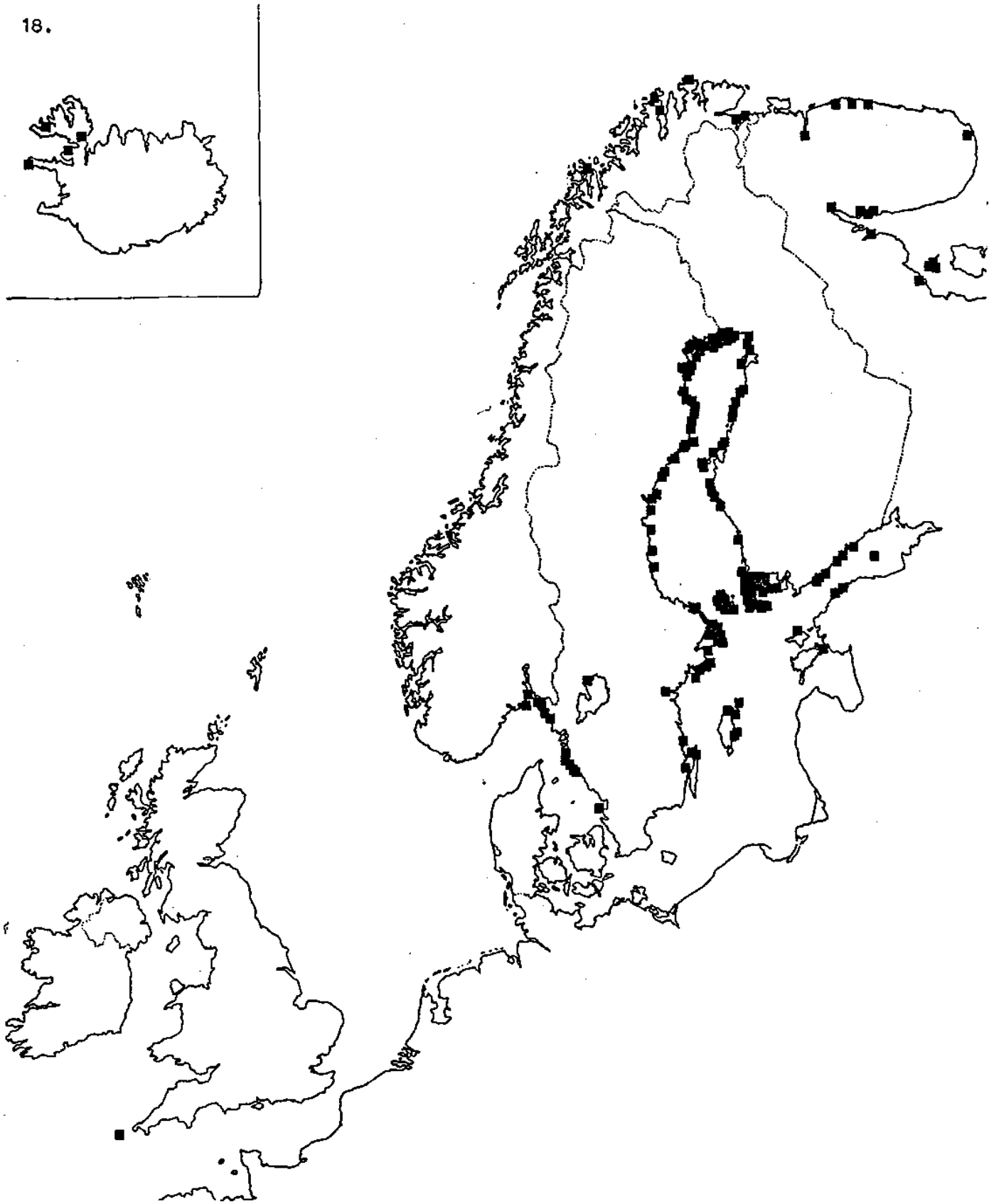
Från några relativt sentida labyrinter i inlandet finns uppgifter om att stenfigurerna ansetts hjälpa mot sjukdom och skydda mot rovdjur eller onda väsen. Fiskarbefolkningens användning av labyrinter får därför inte ses som någon isolerad och hårt specialiserad företeelse. Labyrinterna tycks snarare ha gjort tjänst som ett slags universalhjälpmedel i magins tjänst.

Fruktbarhetsmagi och avvärjelseriter kan mycket väl ha gått hand i hand med varandra. Bland fiskare och andra sjöfarande som in i modern tid förblivit hårt utsatta för naturens nyckfullhet har äldre magi ofta visat sig mer seglivad än i inlandet. Detta är sannolikt förklaringen till att så många av våra bevarade labyrinter återfinns just i kusttrakterna.

Figurerna är mycket svårdaterade. De brukar inte kunna förknippas med några daterbara föremålsfynd, och planlösningarna som följt samma mönster i över 3.000 år ger knappast möjligheter till stildateringar.

Den äldsta säkert daterade labyrintfiguren återfinns på en lertavla från den mykenska staden Pylos på västra Peloponnesos i Grekland. På lertavlan som daterats till omkr 1.200 f Kr finns också text av typen Linear B.

Från Spanien och Norditalien finns exempel på att samma figur uppträtt på hållristningar från bronsålder eller tidig järnålder. I Italien, Grekland och Mindre Asien har figuren återgetts på lösa föremål eller på byggnader

Utbredningen av stenlagda kustlabyrinter. I Sverige finns totalt omkring 280 kända labyrintförekomster, de flesta längs kusterna. Finland har ungefär 140 st och Sovjetunionen omkring 45. I Norge finns ett dussintal och på Island fyra. I Danmark, Tyskland och England har funnits talrika torvlagda inlandslabyrinter, dock inga i typiska kustlägen. Enda undantaget är en stenlagd labyrint, på ön S:t Agnes bland Scillyöarna, som troligen inspirerats direkt från Norden.

som kan dateras till skilda perioder av årtusendet närmast före Kristi födelse.

Somliga av de stenlagda labyrinterna i Norden kan vara lika gamla, men det är en nästan hopplöst svår uppgift att finna belägg för sådana dateringar. I brist på andra användbara metoder framstår studiet av lokaliseringsmönstret som särskilt viktigt för dateringsförsöken i Nordeuropa. Många av inlandslabyrinterna i Sverige ligger t ex i nära anslutning till förhistoriska gravar, vilket ger visst stöd för antagandet att figurerna varit kända i Norden redan innan kristendomen introducerades. Andra ligger intill medeltida kyrkor och städer. Här är det svårt att avgöra vad som kommit först på plats - om kyrkor och städer uppstått på äldre mötesplatser med labyrinter, eller om labyrinterna byggts av kyrkbesökarna och den äldsta stadsbefolkningen.

I Norrlands kusttrakter ger landhöjningen gott belägg för att de flesta labyrinterna där måste vara anlagda i historisk tid. Av de 156 labyrinter jag kunnat notera i Norrland ligger drygt 50 lägre än topografiska kartans femeterskurva eller tangerar densamma. Ett knappt 50-tal återfinns i närmast högre femetersintervall, medan bara ett drygt dussintal kan inrangeras mellan 10 och 15 m över havet och närmare 30 har inte kunnat höjdbestämmas alls.

Som synes visar siffrorna att de flesta labyrinter i Norrland ligger lågt över havet och därför på grund av den fortgående landhöjningen knappast kan vara särskilt gamla. Bland labyrinterna med tydlig anknytning till säsongsfiskeplatserna längs Norrlandskusten är det svårt att över huvud taget finna ledtrådar som pekar tillbaka till förhistorisk tid. En del bevarade traditioner tyder däremot på att labyrinter anlagts fortfarande på 1800-talet och på sina håll in i vårt eget sekel.

Claes Varenius har studerat sambandet mellan labyrinter och rester efter primitiva, tillfälliga bostäder av kåtaliknande konstruktion som efterlämnat ringformiga stensträngar vid en del säsongsfiskeplatser. Han menar, att dessa boplatser legat i direkt anslutning till strandlinjen. Därmed skulle boplatsernas höjd över havet ge ett användbart mått på anläggningarnas ålder.

På Storrebber utanför Piteå har Varenius tillsammans med Allan Forsberg kartlagt sådana tomtningar med tillhörande labyrinter på tre skilda nivåer. Den högst belägna gruppen med bl a två labyrinter ligger 16-17 m över havet och skulle därmed kunna vara från ungefär 500 e Kr. Nästa grupp, också med två labyrinter, ligger på 13-14 m höjd. Den tredje gruppen med två tomtningar och en labyrint ligger 7-9 m över havet. Den sistnämnda kan därför inte vara äldre än 1300-1500 e Kr. Någon riktigt säker dateringsmetod

är förstås inte detta, men den ger ändå viss hjälp att bilda sig en uppfattning om labyrinttraditionernas ålder i kusttrakterna. Sannolikt har fiskarbefolkningen anlagt labyrinter ett bra tag innan kristendomen kom till Sverige.

Mycket återstår att göra för att dokumentera labyrintförekomsterna i våra kusttrakter. Bara ett fåtal avvägningar har gjorts, vilket gör det svårt att komma vidare med landhöjningsjämförelserna. Åtskilliga labyrinter har inte kunnat lokaliseras vid inventeringen av fornlämningar för ekonomiska kartan. Flertalet labyrinter i kusttrakterna har inte avbildats ens i enkel skissform. Sammanhangen med tomtningar, kompassrosor m m är också ofullständigt kända på många platser. Säkert finns också fortfarande en hel del sägner, namnformer m m som skulle kunna dokumenteras genom intervjuer med lokalbefolkningen.

Tiden är dock knapp. Inom något decennium kommer de flesta traditionsbärarna att vara borta.

Labyrinterna är också mycket känsliga för åverkan eftersom stenarna ofta ligger löst på berghällar eller klapperstensfält. Det är därför angeläget att skisser, uppmätningar och intervjuer kan genomföras snarast möjligt för att rädda vad som räddas kan.

Sverige har fler bevarade labyrinter än något annat land. Vi har dess värre inte hittills framstått som några världsmästare när det gäller att förvalta detta kulturarv.

John Kraft(Uppsala).

Litteratur(red):

Kraft, John: Labyrint och ryttnarlek Fornvännen 1977. Med litt. hänvisn.

Lundholm, Kjell: Kyrkbyn och Storrebben- om medeltida kust- och skärgårdsbosättning i Pitebygden. I Cederlund/Wessling(red) Rapport maritimhistoriskt symposium Luleå 1976.

Varenius, Claes: Inventering av marginalområde: spår av primitiv kustbosättning. Fornvännen 1978.
Stor-Rebben. Norrbotten 1964-65.

"Mariaringen" eller "Jungfruringen"
på Kasberget vid Köpmanholm, Blidö
socken, Uppland(uppmätning John Kraft)